

Hatay Yöresinde Doğal Olarak Yayılış Gösteren Bazı Tıbbi Bitkilerin Ekonomik Önemleri ve Kullanımları

Ahmet Mert¹ Cenk Burak Şahin¹ Cem Tufan Akçalı¹
¹Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay

*Sorumlu Yazar:
E-posta: amert@mku.edu.tr

Geliş Tarihi: 05 Mayıs 2017
Kabul Tarihi: 17 Mayıs 2017

Özet

Bu çalışmada, Hatay ilinde doğada yaygın olarak bulunan zahter (*Thymbra spicata*), defne (*Laurus nobilis*), kebere (*Capparis spinosa*) ve meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*) türlerinin bölge açısından önemi ve kullanım alanları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: defne, Hatay, kebere, meyan kökü, zahter

The Economic Importance and Usage Areas of Some Medical Plants Grown in Hatay Province

Abstract

In this study, it's determined the use of zahter (*Thymbra spicata*), daphne (*Laurus nobilis*), caper (*Capparis spinosa*) and licorice root (*Glycyrrhiza glabra*) species, which are grown naturally in Hatay province, and their importance for this region.

Keywords: caper, daphne, Hatay, licorice root, zahter

GİRİŞ

Tıbbi bitkiler günümüzde ilaç, kozmetik, gıda ve tarım için önem taşıyan ve bir ülkenin sahip olabileceği önemli avantajlar arasında yer almaktadır. Tıbbi bitkiler ilaç hammaddelerinin elde edildiği önemli bitkilerdir. Bugün bitkisel drog ticareti çok geniş bir ekonomik hacim kazanmıştır. Bitkilerin tedavi amacıyla kullanılması, ilk uygarlıklara kadar uzanır. Çok eski zamanlardan bu yana bitkiler hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Yeni ilaç hammaddeleri bulmak, bilinenleri bilinmeyen yönleri ile değerlendirmek için bitkiler üzerinde sürekli olarak araştırmalar devam etmektedir. Dolayısıyla tıbbi bitkilerin kullanımını gün geçtikçe artmakta ve bu bitkiler yetiştirici ülkelere geniş bir ticari gelir sağlamaktadır [6]. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra, tıbbi ve aromatik bitkilerin yeni kullanım alanlarının bulunması, doğal ürünlere olan talebin artması, bu bitkilerin kullanım hacmini her geçen gün arttırmaktadır. Günümüzde tıbbi bitkiler piyasasının yıllık yaklaşık 60 milyar dolarlık bir rakama sahip olduğu tahmin edilmektedir [3].

Anadolu florası 'Etnobotanik ve 'Etnofarmakolojik' açıdan değerlendirilebilecek bir zenginliğe sahiptir. İyi tarım uygulamaları ile yöreye özgü ve tıbbi olarak değerlendirilebilecek bitkileri kendi ikliminde, uygun toprak koşullarında yetiştirmek başarı oranını yükselteceği gibi bölge insanına da bir katma değer sağlayacaktır. Endemizm oranının oldukça yüksek olduğu Türkiye florası, tıbbi ve aromatik bitkiler açısından da oldukça zengindir [6]. Ülkemizde 1000'den fazla bitki türünün tıbbi ve aromatik amaçla kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu bitkilerin ülkemizde halk hekimliğinde kullanımı yaygın olup, önemli bir kısmı doğal alanlardan toplanarak değerlendirilmektedir. Bu türlerin önemli bir kısmının iç piyasada aktarlarda ve

baharatçılarda satışı yapılmakta, belli bir kısmı ise ihraç edilmektedir. İç ve dış ticarete konu olan türler dışında özellikle Anadolu'da kırsal kesimde değişik amaçlarla kullanılan türlerin sayısı da oldukça fazladır. Bu konuda çalışan eczacı, biyolog, ziraatçı bilim adamlarının yapmış oldukları alan çalışmaları ile kullanılan türler, kullanılan kısımları ve kullanım amaçları belirlenmeye çalışılmaktadır [7].

Aromatik bitkiler uçucu yağ bakımından zengin olup Akdeniz bölgesi için karakteristiktir. Tıbbi önemi olan *Thymbra spicata* (Zahter, Karabaşkekik) bu grup içinde yer alır. Yine Akdeniz bölgesinde yaygın olan *Laurus nobilis* (Defne) ülkemizin ihraç ürünüdür. Köklerinden elde edilen meyan balı bir ihraç ürünü olan *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) yerli bir tıbbi bitkidir [6]. *Capparis spinosa* (Kebere) ise üzerinde hiç durulmayan, kimi yerlerde halk ilacı olarak ya da bazı yörelerde sınırlı miktarlarda turşu yapıp kullanılan yabani bir bitkiydi. Bu arada birkaç büyük şehirde belli bir kesimin, az miktarda ithalatta, işlenmiş ürün talep ettiği bilinmekteydi. 1980'lerin sonlarından itibaren, Avrupa'da yeniden keşfedilen ve daha fazla kullanılmaya başlanan işlenmiş tomurcuklar, Türkiye'nin değerli ve önemli bir ihraç malı haline geldi [1]. Tıbbi ve kokulu bitkiler Türkiye'nin hemen hemen bütün bölgelerinde doğal olarak yetişmekle birlikte daha çok Ege ve Akdeniz bölgesinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Akdeniz bölgesinde bir kısmı Hatay ili sınırları içerisinde olan Amanos dağları gerek yoğunluk, gerekse endemizm açısından ayrı bir öneme sahiptir [4].

Şüphesiz ülkemizin her köşesi, kendine özgü cennet misali, sayısız güzelliklere sahiptir. Hatay ve çevresi ise, iklimi, coğrafi özellikleri ve insan dokusuyla ayrı bir hazinedir. Dağ, ova, ırmak, deniz ekseninde oluşan rüzgarlar

iklim koşulları ve doğal sirkülasyon, Hatay'ı hiçbir vilayete kısmet olmayan ayrı bir maceraya çekmektedir. Denize sıfır noktasından uzanıp, Amanos dağlarının 2200 rakımlı zirvesine kadar uzanan toprak yapısı Hatay'da her mevsim farklı bitki türlerinin yetişmesine imkân vermektedir. Hatay, bitki örtüsü çeşitliliği, endemik türler ve bunlara bağlı sanayi ve ticaret alanında her zaman bir adım öndedir. Hatay doğalında bugüne kadar 2000'den fazla bitki türü tespit edilmiştir. Bunlardan 300 kadarı endemiktir. Bu da ülkemizdeki endemik türlerin %10'unu oluşturur. Bu endemik türlerden bir kısmı da Türkiye'de sadece Hatay'da doğal olarak yetişirler. Hatay florasında yer alan bitkilerden 550 tanesi tıbbi aromatik bitki özelliği taşımaktadır [9]. Çalışmamızda, Hatay'ın zengin tıbbi bitkiler florası içinde yer alan ve gerek tıbbi ve gerekse ekonomik öneme sahip olan *Thymbra spicata* (Zahter, Karabaşkekik), *Laurus nobilis* (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere)'nin bölgedeki yayılışları, önemleri ve kullanımları bu konuda yapılan çalışmalara, araştırma gezilerine ve yüz yüze yapılan görüşmelere dayanılarak verilmiştir.

***Thymbra spicata* (Zahter, Karabaşkekik), *Laurus nobilis* (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere)'nin Bitkisel Özellikleri ve Hatay'daki Yayılışları**

Zahter (Thymbra spicata), 10-40 cm boyunda olan küçük çalıdır. Çiçekli gövdeler yükselici veya dik, basit, bazen de çok dallı olmaktadır. Çiçekli sürgünlerin yaprakları basit tam kenarlı, doğrusaldır. Korolla mor veya pembe renkte ve guddelidir. Hatay'da Altınözü [9], Belen ilçeleri [4] ve Narlıca'da [11] yayılış gösterir.

Lauraceae familyasından olan Defne (*Laurus nobilis* L.), 3-10 m boylanan sarı çiçekli, iki evcikli, her dem yeşil olan orman ağacı veya ağaççığıdır. Bazı kaynaklarda çok uygun şartlarda 15-20 metreye kadar boylanabildiği ifade edilmektedir. Erkek çiçekler görünüş itibarıyla daha koyu sarı, daha bol ve küme halinde, dişi çiçekler ise açık yeşile kaçan sarı renkte, dal üzerinde daha seyrek görünümündedir. Defnede erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı ağaçlarda, yani dioiktir. Yaprakları dar eliptik bir yapıda 5-10 cm uzunlukta, 2-3 cm genişlikte, basit derimsi kenarları dalgalı ve kısa saplıdır, her iki uca doğru silindirmektedir. Üst yüzü parlak koyu yeşildir. Bir tespit tanesi büyüklüğünde ve yumurta biçiminde olan üzümü meyveleri önceleri yeşil, olgunlaşınca koyu siyah renktedir [2]. Hatay florasında Harbiye [4] ve Amanos dağları [9]'nda yayılış göstermektedir.

Meyan kökü, *Leguminosea* familyasından, yüksekliği bazen 1 m'ye ulaşsa da genel olarak 30-60 cm boylanan, 5-9 yapraklıktan oluşan bileşik tüysü yapraklı bir bitkidir. Kışın yaprağını döker. Yaprak koltuklarında 5-15 cm uzunluğunda mavimsi mor renkli çiçek kümeleri oluşturur. Haziran-Temmuz aylarında çiçek açar. Badiç olarak adlandırılan meyveleri 7-10 cm uzunlukta, yassı ve üzeri çıplaktır. Kökleri 0.5-2.5 cm çapında, 15-50 cm uzunlukta, silindirik çubuklar halindedir [8]. Hatay florasında Kırıkhan ilçesinde

[4] ve Amik ovasında yayılış gösterir [9].

Genel olarak *Capparis* bitkileri derin ve kalın kazık köklü, 50-100 cm yüksekliğinde, odunsu gövdeli ve çok sayıda dallı, büyük ve basit yapraklı, çoğunlukla dikenli ve tüylü, büyük ve gösterişli, beyaz-pembe çiçekli ve çok tohum içeren üzümü, etli, yumurtamsı, kapsül meyveli, yarı odunsu çok yıllık çalıdır [1]. Hatay'da Amik ovasında [9] ve Altınözü ilçesinde [4] yayılış gösterir.

***Thymbra spicata* (Zahter, Karabaşkekik), *Laurus nobilis* (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere)'nin Ekonomik Önemleri**

Zahter (*Thymbra spicata*) Hatay ili sınırları içerisinde doğadan toplanarak ve kültürü yapılarak değerlendirilen ve ticareti yapılan bir bitkidir. Semt pazarlarında, manavlarda ve tablacılarda Mart-Mayıs aylarında yaklaşık 15 TL/kg'dan satışı yapılmaktadır.

Laurus nobilis (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere) ülkemizin dış satımını yaptığı başlıca tıbbi ve aromatik bitkiler arasında yer alır. Belirtilen bitkilere ait 2005-2008 yılları arasındaki dış satım değerleri Çizelge 1.'de verilmiştir [3].

Defne, kebere ve meyan kökü Hatay ili sınırları içerisinde büyük oranda doğadan toplanarak tüketilen ve ticareti yapılan bitkilerdir. Defnenin 2014 yılı verilerine göre Defne ilçesinde 1 da, merkezde 22 da, Samandağ ilçesinde 64 da ve Yayladağı ilçesinde 39 da alanda tarımı yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, yine 2014 verilerine göre 445.830 kg defne yaprağı ve 27.216 kg meyan kökünün Hatay ilinden ihraç edilen tıbbi ve aromatik bitkiler arasında yer aldığı görülmektedir [3].

***Thymbra spicata* (Zahter, Karabaşkekik), *Laurus nobilis* (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere)'nin Kullanımları**

Thymbra spicata Hatay mutfağında baharat olarak çok sayıda yemeğin içinde, sürk (çökelek, kırmızı biber ve zahter karışımından yapılan ürün), katkılı ekmek (lahmacun şeklinde olup üzerinde çökelek, kırmızı pul biber, susam ve zahter karışımı içerir) yapımında kullanılmakla [11] beraber en çok zahter salatası şeklinde tüketimi yaygındır. Zahter salatası direkt yeşil zahterden hazırlanabildiği gibi, yeterince tuz ve zeytinyağı ile kavanoz içinde, buzdolabında salamura edilen kıyılmış zahter ile de hazırlanabilmektedir. Zahter salatası; zahter, yeşil soğan, domates, pul biber, zeytinyağı, nar ekşisi ve tuz kullanılarak hazırlanan ve yörede yaygın olarak tüketilen bir salata türüdür.

Hatay bölgesinde defnenin (*Laurus nobilis*) tohumlarından elde edilen sabit yağ ile imal edilen geleneksel Hatay defne sabunları defnenin en çok kullanıldığı alan olurken, defne yaprağının ve yapraklarından elde edilen uçucu yağın kozmetik, gıda vs. gibi değişik alanlarda kullanımları da günden güne artmaktadır.

Meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*) Antakya'da 'piyam' olarak bilinen, meyan bitkisinin köklerinin su ile karıştırılması sonucu elde edilen ve serinletici bir hülusa olan 'meyan şerbeti' şeklinde tüketilir. Eldesi için taze

Çizelge 1. *Laurus nobilis* (Defne), *Glycyrrhiza glabra* (Meyan kökü) ve *Capparis spinosa* (Kebere) bitkilerine ait ihracat değerleri (Miktar: Ton, Değer: 1000 \$).

Bitki Adı	2005		2006		2007		2008	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Defne (Yaprak)	5.558	11.839	7.262	17.336	7.519	20.301	6.933	20.007
Kapari	2.166	3.269	2.051	3.581	55	152	-	-
Meyan Kökü	381	415	418	482	249	266	227	431

kökler su ile yıkanarak iyice temizlenir. Temizlenmiş kökler güneş altında kurutulur. Kurutulmuş kökler kabuğuyla beraber sert bir zemin üzerinde dövülerek lif haline getirilir. Lif bir miktar karbonat ile yoğrulur. Koku vermek için bir miktar tarçın tozu ilave edildikten sonra derin bir tekneye doldurulur. Mayalanması için üzerine su konur. Teknenin dibindeki delikten alınan su tekrar lifin üzerine dökülerek devamlı bir tüketme yapılır. Böylece kök usaresinin suya geçmesi sağlanır. Sulu kısım istenilen renk ve tadı alınca süzülerek satışa sunulur. Meyan şerbeti esmer renkli, tatlı ve lezzetli bir sıvıdır. Buz ile soğutulduktan sonra içilir. Göğüs yumuşatıcı etkisi vardır [8].

İdrar söktürücü, kabız yapıcı ve kuvvet verici [5] etkilere sahip olan kebere (*Capparis spinosa*)'nin Türkiye'de henüz tüketimi yaygın değildir. Ancak bir gıda, garnitür bitkisidir. Bezelyenin girdiği her alanda, soslarda, pizzalarda, salata ve mezelerde kullanılır. Ayrıca tıp ve kozmetik alanında da kullanılan kebere, içerdiği E vitamini ile vitamin deposu olarak tanımlanmaktadır [10].

KAYNAKLAR

- [1] Akgül, A., 1996. Yeniden Keşfedilen Lezzet, Kapari (*Capparis ssp.*). Gıda. 21, (2), s.119-128.
- [2] Anonim, 2012. Hatay Defne Envanteri ve Üretim Planlaması (2013-2024), Hatay Valiliği, Eylül, 2012.
- [3] Anonim, 2015. T.C. Hatay Valiliği Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. Hatay İli Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Eylem Planı (2015-2019).
- [4] Ayanoğlu, F., Mert, A., Kaya, D.A. 1999. Hatay Yöresinde Halk Arasında Kullanılan Bazı Önemli Tıbbi ve Kokulu Bitkilerin Toplanması. MKÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 1999, 4(1-2), 101-116.
- [5] Baytop, 1984. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, No: 3251.
- [6] Çankaya, İ.T., 2015. Türkiye Florasında Ekonomik Önemi Olan Bazı Tıbbi Bitkiler. Türktarım. Mayıs-Haziran, 46-49.
- [7] Gürbüz, B., Kaya, A., Rezaeieh KAP., Çelik, A., Uyanık, M. 2012. Türkiye'de Kimyon Tarımı ve Ekonomik Önemi. Türk Tarım. Ocak- Şubat 203, 84-87.
- [8] Haksel, M. 2008. Meyan Kökü (*Glycyrrhiza glabra*). İlaç Haber Aktüel, Eylül, 26-29.
- [9] İlçim, A. 2014. Hatay'ın Sessiz Güzelleri. 900 Yabani Çiçek. Hatay'ın Bitki Envanteri, 996.
- [10] Kıtık, A., 1999. Kapari, Tarım ve İşlemesi. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayım Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- [11] Mert, A., Arslan, M., Ayanoğlu, F. 2007. Hatay Florasında Doğal Olarak Yetişen Zahterin (*Thymbra spicata* var. *spicata*) Uçucu Yağ İçeriği ve Geleneksel Kullanımı. Türkiye VII. Tarla Bitkileri Kongresi, 25-27 Haziran 2007, Erzurum (Poster Bildiri), 732 – 735.